

π. Δημήτριος Β. Τζέρπος

ΣΥΛΛΕΙΤΟΥΡΓΟ

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Έπτά Μελέτες

Εκδόσεις Ουρανός

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ:

Συλλείτουργο – Πρόσωπα και θεσμοί στην ορθόδοξη λατρεία

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: π. Δημήτριος Β. Τζέρπος

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Όψεις Ι. Ναού Αγίας Φιλοθέης
(χειρ Σάρρας Λειβαθηνού)

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Σταμάτιος Κοτσάτος & ΣΙΑ Ο.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Κωνσταντίνα Παναγιώτου & ΣΙΑ Ο.Ε.

© π. Δημήτριος Β. Τζέρπος, 2012

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ Ουρανός, Αθήνα 2012

Οι Εκδόσεις Ουρανός είναι κατοχυρωμένη επωνυμία
των Εκδόσεων ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Πρώτη έκδοση: Απρίλιος 2012

ISBN 978-960-496-918-0

*Τυπώθηκε σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά
και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτίου.*

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδειάς του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισιμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΟΥΡΑΝΟΣ

Έδρα: Τατοΐου 121

144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο: Μαυρομιχάλη 1

106 79 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800

Telefax: 2102819550

www.ouranosbooks.gr

e-mail: info@ouranosbooks.gr

OURANOS BOOKS

Head office: 121, Tatoiou Str.

144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore: 1, Mavromichali Str.

106 79 Athens, Greece

Tel.: 2102804800

Telefax: 2102819550

www.ouranosbooks.gr

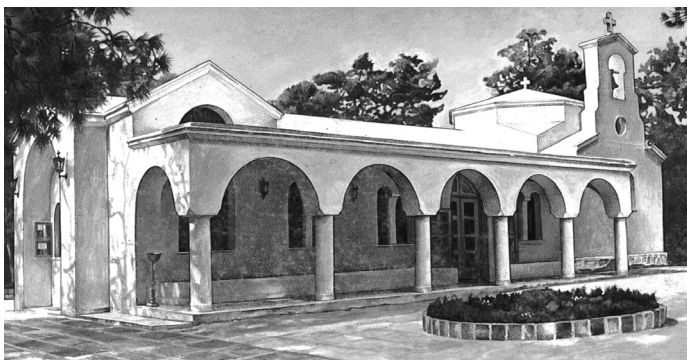
e-mail: info@ouranosbooks.gr

π. Δημήτριος Β. Τζέρπος

ΣΥΛΛΕΙΤΟΥΡΓΟ

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Έπτά Μελέτες

Εκδόσεις Ουρανός

Τῇ ἐμῇ ἀγία Φιλοθέῃ τῇ Ἀθηναίᾳ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	13
1. <i>Ἡ ἑορτή τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ</i>	17
Εἰσήγηση στό Η΄ Λειτουργικό Συμπόσιο πού διοργάνωσε ἡ <i>Εἰδική Συνοδική Ἐπιτροπὴ Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως</i> στό Βόλο (18-20/9/2006) μέ γενικό θέμα: «Τό χριστιανικόν Ἑορτολόγιον». (Πρώτη δημοσίευση: <i>Τό χριστιανικόν Ἑορτολόγιον</i> . Πρακτικά Η΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων (Βόλος, 18-20/9/2006), {Σειρά Ποιμαντική Βιβλιοθήκη 15}, Κλάδος Ἐκδόσεων τῆς ΕΜΥΕΕ, σσ. 239-263).	
2. <i>Ἡ ἀναθεώρηση τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ὡς βασική προϋπόθεση λειτουργικῆς ἀνανέωσης στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία σήμερα</i>	43
Εἰσήγηση στό Διεθνές Ἐπιστημονικό Συνέδριο πού συγκλήθηκε στή Μόσχα (1-4/10/2006) μέ θέμα: «Ρωσία καί Ἄθως: Χιλιετία πνευματικῆς ἐνότητος». (Πρώτη δημοσίευση: <i>Κήρυγμα καί εὐχαρι-</i>	

στία. *Χαριστήριος τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ανθίμου*. Ἐκδόσεις Ἄρμος, Ἀθήνα 2009, σσ. 143-155). Τὸ ἴδιο κείμενο δημοσιεύθηκε σέ ρωσικὴ μετάφραση στὸν Τόμο Πρακτικῶν τοῦ Διεθνοῦς Ἐπιστημονικοῦ Θεολογικοῦ Συνεδρίου «Россия-Афон: тысячелетие духовного единства» μέ τίτλο: Прот. Д. Церпос, «Пересмотр Богослужбных книг как главная предпосылка для литургического возрождения», *Материалы международной научно-богословской конференции «Россия-Афон: тысячелетие духовного единства»*. Москва, 1-4 октября 2006, Издательство ПСТГУ, Москва 2008, σσ. 411-418.

3. *Οἱ λειτουργικὲς εὐχὲς τοῦ Γέροντος*

Σωφρονίου (τοῦ Ἰεσοεξ) 59

Εἰσήγηση στό Διορθόδοξο Ἐπιστημονικό Συνέδριο πού διοργάνωσε ἡ *Ἱερά Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου* καί τὸ *Κέντρο Ἑλληνικοῦ καὶ Ὁρθόδοξου Πολιτισμοῦ* στὴν Ἀθήνα (19-21/10/2007-Αἴθουσα Πολεμικοῦ Μουσείου) μέ γενικό θέμα: «Γέροντας Σωφρόνιος, Ὁ θεολόγος τοῦ ἀκτίστου φωτός». (Πρώτη δημοσίευση: *Πρακτικὰ Διορθοδόξου Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου* «Γέροντας Σωφρόνιος, Ὁ Θεολόγος τοῦ ἀκτίστου φωτός», *Ἱερά Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὅρος* 2008, σσ. 523-533).

4. *Ἡ συμβολή τῶν μεγάλων πατέρων τοῦ 4ου-5ου αἰ. στή διαμόρφωση τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Ἡ περίπτωση τοῦ Μεγάλου Βασιλείου* 72
 Εἰσήγηση στό IB΄ Λειτουργικό Συμπόσιο πού διοργάνωσε ἡ *Εἰδική Συνοδική Ἐπιτροπή Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως* στό Βόλο (27-29/9/2010) μέ γενικό θέμα: «Πρόσωπα καί σταθμοί, ὀρόσημα στή διαμόρφωση τῆς θείας λατρείας». (Πρώτη δημοσίευση: *Ἐκκλησία* 9 (2011), σσ. 608-626).
5. *Ἡ συμβολή τοῦ Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα στήν ἀναζωπύρωση τῆς λειτουργικῆς ζωῆς στήν Ἑλλάδα* 120
 Εἰσήγηση στό Α΄ Θεολογικό Συνέδριο (Σειρά «Θεολογικές προσωπογραφίες») πού διοργάνωσε ἡ *Ἀκαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος* στήν Ἀθήνα (19-3-2011/ Ἀμφιθέατρο τῆς Ἑνώσεως Συντακτῶν Ἡμερησίων Ἐφημερίδων Ἀθηνῶν) μέ γενικό θέμα: «Παναγιώτης Τρεμπέλας: Μεταξὺ παράδοσης καί ἀνανέωσης, μεταξὺ ἐπιστήμης καί ἱεραποστολῆς».
6. *Σύγχρονη προβληματική περί τοῦ λειτουργικοῦ λόγου* 147
 Εἰσήγηση στό ΙΓ΄ Λειτουργικό Συμπόσιο πού διοργάνωσε ἡ *Εἰδική Συνοδική Ἐπιτροπή Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως* στήν Τήνο (27-29/9/2011) μέ γενικό θέμα: «Πρόσωπα καί σταθμοί, ὀρόσημα στή διαμόρφωση τῆς θείας λατρείας». Πρώτη δημοσίευση: *Ἐκκλησία* (2012), σσ. 96-101, 173-179.

7. *Ὁρθόδοξο ἱερατικό ἦθος. Διδάγματα ἀπό τή ζωή
καί τό ἔργο τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη ...* 179
Πρώτη δημοσίευση: *Θεολογία* 82 (2011), σσ. 35-74.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ 243

*Ἔπαινος τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ
κ. Δαμιανοῦ κατά τήν ἀνακήρυξή του σέ ἐπίτιμο
διδάκτορα τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Πανεπι-
στημίου Ἀθηνῶν. (Αἴθουσα Τελετῶν Πανεπιστη-
μίου Ἀθηνῶν, 23-5-2011).*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οπως ό γεωργός χαίρεται συλλέγοντας κατά τήν ώρα τοῦ θερισμοῦ τά δράγματα τῆς καινούργιας σοδειᾶς τοῦ σίτου πού ἔσπειρε, κατ' ἀνάλογο τρόπο καί ό κάθε χριστιανός συγγραφέας, ὅταν ἔρχεται ἡ ώρα τοῦ πνευματικοῦ ἀμητοῦ καί ἐπαναθεωρεῖ τά κείμενά του, στρέφεται ἐν εὐχαριστία πρὸς τόν Θεό, τόν δωρεοδότη παντός ἀγαθοῦ, καί ὑμνεῖ τό «πάντιμον καί μεγαλοπρεπές ὄνομά του», γιατί εὐλόγησε νά καρποφορήσει καί ό δικός του πνευματικός κόπος. Αὐτόν τόν ἔγκοπο χαρακτηῖρα τοῦ γραπτοῦ λόγου μποροῦν νά ἀποτιμήσουν μόνον ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι βίωσαν προσωπικά τήν ἀσκητική τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου καί μάλιστα τοῦ ἐπιστημονικοῦ, καί νά κατανοήσουν τό πόσο εὐλογη εἶναι ἡ ἱκανοποίηση πού αἰσθάνεται ό κάθε συγγραφέας, ὅταν μάλιστα βλέπει ὅτι ἐπιτυγχάνεται ό σκοπός γιά τόν ὅποιο ἔγραψε τά ὅποια κείμενά του.

Από τήν ἀρχή τῆς ἐπιστημονικῆς του σταδιοδρομίας ό συγγραφέας τῶν κειμένων πού περιέχονται στό βιβλίό αὐτό, αἰσθάνεται ὅτι συμμετέχει, μαζύ μέ πολλούς ἄλλους ἐκλεκτούς ὁμοτέχνους του, σ' ἓνα ἐπιστημονικό συλλεῖτουργο, καί θέτει τίς πενιχρές του δυνάμεις στήν ὑπηρεσία τῆς «λειτουργικῆς ἐπιστήμης», ὅπως τήν ἐννοεῖ ό συγγραφέας τῶν ἀρεοπαγιτικῶν συγγραμμάτων, πού πρῶτος καί καθιέρωσε

τόν ὄρο αὐτό. Ὡς τῆς «θεωρίας», δηλαδή, τῆς ἐμβάθυνσης στό νόημα τῶν λειτουργικῶς τελουμένων, προκειμένου ὁ μέγας θησαυρός τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μας, πού εἶναι ἡ Θεία Λατρεία, νά γίνει κτῆμα τοῦ πιστοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, στόν ὁποῖο καί οὐσιαστικά ἀνήκει, κατά τήν ἔννοια τοῦ ὄρου «λειτουργία».

Στόν παρόντα τόμο περιέχονται ἐπτά ἐπιμέρους λειτουργικές μελέτες, πού γράφτηκαν καί δημοσιεύτηκαν οἱ περισσότερες, μέ ἀφορμή τίς διάφορες ἀκαδημαϊκές ὑποχρεώσεις τοῦ γράφοντος. Ἄν τώρα συνεκδίδονται, εἶναι διότι ὅλες ἄπτονται δύο βασικῶν στοιχείων τῆς λειτουργικῆς παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας μας, πού μποροῦν νά ἀποτελέσουν κριτήρια καί στήν ἀντιμετώπιση τῶν σύγχρονων σχετικῶν προβλημάτων της. Πρόκειται γιά τόν μορφοποιό ρόλο τόν ὁποῖο παίζουν ἐκάστοτε μέσα στή λειτουργική ζωή τῆς Ἐκκλησίας τά πρόσωπα καί οἱ θεσμοί. Πρῶτον τά πρόσωπα, διότι θεμελιωτής τῆς χριστιανικῆς λατρείας εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Κύριος Ἰησοῦς καί διαμορφωτές της οἱ ἀπόστολοι καί ὅλοι οἱ ἄλλοι ἅγιοι πατέρες καί διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας. Καί δεύτερον οἱ θεσμοί, πού σημαίνει ὅτι ἡ λειτουργική ζωή τῆς Ἐκκλησίας, δέν ἀποτελεῖ ἓνα συνονθύλευμα τυπικῶν στοιχείων «ἀτάκτως ἐρριμένων», ἀλλά διέπεται ἀνεκαθεν ἀπό Τάξιν, ἡ ὁποία σέ τελική ἀνάλυση προσδιορίζεται ἀπό τίς γενικώτερες ἀρχές τῆς «ἐν Χριστῷ ζωῆς».

Σήμερα ἡ «λειτουργική ἐπιστήμη» εὐρίσκεται ἐνώπιον νέων προκλήσεων, πού θέτει ἀναπόφευκτα ὁ σύγχρονος πολιτισμός, ἀλλά καί ἡ ἐκκοσμίκευση καθεαυτήν, πού εἶναι τελικά μιᾶ κρίση λειτουργική. Τό πῶς, δηλαδή, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος μπορεῖ νά ἐκφράσει τίς ἐσωτερικές δονήσεις πού τοῦ προκα-

λεῖ ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ, μέσα ἀπό τίς παραδοσιακές μορφές τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας λατρείας, ἢ καί ἂν ἐξακολουθεῖ ἀκόμη ἡ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας νά ἔχει ἕνα νόημα γιά τή ζωή του. Ἐδῶ ὁ μυσταγωγικός λόγος τῆς Ἐκκλησίας ἔχει ἀναντίλεκτα τόν πρῶτο ρόλο καί γενικά ἡ θεολογία της θά πρέπει νά ἀποκτήσει ἕναν περισσότερο λειτουργικό-δοξολογικό χαρακτήρα. «Τό ἐπ' ἐμοί, ὅς μοῦ ἐπιτρέψει ὁ σεπτός γέρον τῆς Σκιάθου Ἀλ. Παπαδιαμάντης νά παραλλάξω λίγο τόν λόγο του, ἐφ' ὅσον ἔτι ζῶ καί ἀναπνέω, δέν θά παύσω ποτέ «κατά τό μέτρον τῆς δωρεᾶς» του (Ἐφ. 4,7) νά ὁμολογῶ τήν πίστη μου στόν Χριστό, ὅπως τήν ἔμαθα καί τή βίωσα μέσα στή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας καί νά συλλειτουργῶ «μετ' ἐπιστήμης» σέ κάθε προσπάθεια μύησης τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρώπων στούς ἀνεκτίμητους θησαυρούς της, πού ὀδηγοῦν στήν σώζουσα ἐν Χριστῷ πίστη.

*π. Δημήτριος Β. Τζέρπος
Ἀν. Καθηγητής Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
Μ. Τεσσαρακοστή 2012.*

Η ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Ελέχθη προσφῶς, ὅτι τό χριστιανικό έορτολόγιο εἶναι τό ἐτήσιο ἀναλυτικό πρόγραμμα, μέ βάση τό ὅποιο μυσταγωγοῦνται οἱ πιστοί στό μυστήριο τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου¹. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ Ἐκκλησία ἀξιοποίησε παιδαγωγικά τή φυσική ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου γιά έορτές², ἀναδεικνύοντας ὡς κύριο θέμα χριστιανικοῦ έορτασμοῦ ὅλα

1. Βλ. Φουντούλης Γ., «Τό έορτολόγιο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἡ γένεση καί διαμόρφωσή του» στό *Τελετουργικά θέματα*, Ἀποστολική Διακονία, 2002, σ. 37.

2. Κατά τό ἀπόφθεγμα τοῦ Δημοκρίτου (*Ἀποσπάσματα Ἠθικά* 32): «Βίος ἀνεόρταστος μακρὰ ὁδὸς ἀπανδόκευτος». Γιά τόν ἄνθρωπο ὡς τό κατεξοχήν έορταστικό ὄν –homo festivus– βλ. ιδιαίτερα: Cox H., *Das Fest der Narren*, Stuttgart-Berlin²1972, σ. 19. Σταυρόπουλος Ἀλ., *Στιγμιότυπα καί περιπλανήσεις σέ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας*, Ἀθήνα 1984, σ. 19. Νικολαΐδης Ἀπ., *Ἡ κοινωνική δυναμική τῶν έορτῶν. Κοινωνική προσέγγιση τοῦ ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικοῦ έορτολογίου*, Ἀθήνα 1998, σσ. 175-198. Πρβλ. Τζέροπος Δ. (Πρωτοπρεσβ.), «Χρόνος καί ἐκκλησιαστική λατρεία» στό *Λειτουργική Ἀνανέωση, Δοκίμια λειτουργικῆς ἀγωγῆς κλήρου καί λαοῦ*, (Σύγχρονοι λειτουργικοί προβληματισμοί 2), Ἐκδόσεις Τῆνος, Ἀθήνα 2001, σσ. 161-166.

ἐκεῖνα τὰ ἱερά πρόσωπα καί γεγονότα τῆς πίστεως, τὰ ὁποῖα στήν τελική τους ἀναγωγή συνιστοῦν «μνήμη Θεοῦ»³. Ταυτόχρονα ἀναδείχθηκε καί ἡ ἔννοια τοῦ λειτουργικοῦ χρόνου, ὡς «συναίρεση» τῶν τριῶν διαστάσεων του στό αἰώνιο παρόν τῆς Ἐκκλησίας, πού βιώνουν οἱ πιστοί σέ κάθε ἑορτή⁴. Ἔτσι τό κοσμικό ἡμερολόγιο, ἀπό ἀπλό ἐργαλεῖο μετρήσεως τοῦ χρόνου, μετατράπηκε σ' ἓνα πολυπρισματικό κάτοπτρο, τοῦ ὁποῖου οἱ διάφορες ἐπιφάνειες ἀντανακλοῦν τίς ἐπιμέρους ἑορτές τῆς Ἐκκλησίας μας, μεταμορφώνοντας τελικά καί σύνολο τό ἐκκλησιαστικό ἔτος σέ «ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν» (Ἠσ. 61,2).

1. Σέ ἄμεση σχέση πρὸς τό ἐπίκεντρο τοῦ νέου αὐτοῦ ἑοροτολογίου, πού εἶναι τό σταυραναστάσιμο τοῦ Κυρίου Πάσχα⁵, εὐρίσκεται καί ἡ μεγάλη δεσποτική ἑορτή τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, πού μᾶς ἀπασχολεῖ στή μελέτη αὐτή. Τό πρῶτο δέ καί βασικό στοιχεῖο, πού προσδιορίζει τή σχέση αὐτή, εἶναι ἡ θέση τοῦ γεγονότος τῆς Μεταμορφώσεως στό εὐρύτερο πλαίσιο τῆς δημοσίας δράσεως τοῦ Κυρίου. Διότι, σύμφωνα μέ τήν ὁμόφωνη μαρτυρία τῶν σχετικῶν εὐαγγελικῶν διηγήσεων, τό γεγονός αὐτό ἔλαβε χώρα κατὰ τό τρίτο καί τελευταῖο ἔτος τοῦ ἐπὶ γῆς βίου τοῦ

3. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, *Εἰς τὰ Ἅγια Φῶτα*, ΒΕΠΕΣ 60, σ. 7: «Κεφάλαιον ἑορτῆς μνήμη Θεοῦ».

4. Μεταλληγός Γ. (Πρωτοπρεσβ.), *Ἡ θεολογικὴ μαρτυρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας*, Ἐκδόσεις Ἄρμός, Αθήνα 1996, σ. 117.

5. Βλ. σχετικά: Καλύβας Ἄλκ., (Πρωτοπρεσβ.), *Ἡ Μεγάλῃ Ἐβδομάδα καί τό Πάσχα στήν Ἑλληνορθόδοξη Ἐκκλησία*, (Μετάφραση: Δήμητρας Α. Κούκουρα), Ἐκδόσεις Πουρναῖ, Θεσσαλονίκη 1999.

Κυρίου καί στά πλαίσια μιᾶς περιοδείας του στά μέρη τῆς Καισαρείας Φιλίππου, κατά τή διάρκεια τῆς ὁποίας καί ἄρχισε νά προετοιμάζει πιό ἄμεσα τούς μαθητές γιά τό ἐπικείμενο πάθος⁶. Εἶχε, δηλαδή, προηγηθῆ, ἡ ὁμολογία πίστεως τοῦ Πέτρου, ἀλλά καί ἡ ἔκφραση τῆς ἀδυναμίας του νά κατανοήσει ὅσα «σκληρά» ὁ Κύριος ἐδίδασκε γιά τόν πάσχοντα Μεσσία καί τήν ἀναγκαιότητα ἄρσεως τοῦ σταυροῦ καί ἀπό ὄλους ἐκείνους, ὅσοι θά ἤθελαν νά συμμετάσχουν στήν τελική δόξα του. Πρός ἄρση, λοιπόν, τοῦ προκληθέντος σκανδαλισμοῦ καί στήριξη τῶν μαθητῶν ἐπακολουθεῖ μετά ἀπό περίπου ἕξ ἡμέρες τό θαῦμα τῆς Μεταμορφώσεως⁷.

Τό θαυμαστό αὐτό γεγονός μᾶς τό περιγράφουν βασικά οἱ τρεῖς συνοπτικοί εὐαγγελιστές (Ματθ. 17,1-9 /Μᾶρκ. 9,2-8 /Λουκ. 9,28-36), μέ ὅλες τίς ὁμοιότητες καί διαφορές πού παρουσιάζουν οἱ διηγήσεις τους στά πλαίσια τοῦ συνοπτικοῦ προβλήματος⁸. Στό γεγονός ἀναφέρεται ἐπίσης σαφέστατα ἡ Β΄ Πέτρου (1,16-18), ὄχι τόσο διηγηματικά, ὅσο κυρίως ἐξαίροντας «τήν παρὰ Θεοῦ Πατρὸς τιμὴν καί δόξαν», τήν ὁποία ἔλαβε ὁ Υἱός κατά τή μεταμόρφωσή του,

6. Βλ. σχετικά Ricciotti G., *Ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ* (μέ κριτική εἰσαγωγή καί εἰκονογράφηση). Μετάφρασις Ὑακίνθου Δημ. Ἀθήνα (χ.χ), σσ. 479-480. Πατρῶνος Γ., *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ. Ἀπό τή φάτνη ὡς τό καινὸ μνημεῖο*. Ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 1992, σσ. 416 ἐξ. Ράτσηγκερ Γ. (Πάπας Βενέδικτος ΣΤ΄), *Ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆ Ναζαρέτ*, Ἐκδόσεις Ψυχογιός, Ἀθήνα 2007, σσ. 292-294.

7. Βλ. Τσάμπηρας Π., *Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Ἐναίσχυμος ἐπὶ διδακτορῖα διατριβή, Manchester, NH 1999, σσ. 234-235.

8. Τσάμπηρας, *μν. ἔργ.*, σσ. 187-230. Δεσπότης Σ., *Ἡ Μεταμόρφωσις στό κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγέλιο καί στίς ἐπιστολές τοῦ Παύλου*, Ἑνορία Ἁγ. Γεωργίου Wiesbaden 2002, σσ. 36-45.

καί μάλιστα σέ ἀντιδιαστολή πρὸς τοὺς σχετικούς μέ τίς μεταμορφώσεις θεῶν κ.λπ. «σεσοφισμένους μύθους» τῆς ἀρχαίας ἑλληνορωμαϊκῆς μυθολογίας καί τῆς ἰουδαϊκῆς ἀποκαλυπτικῆς γραμματείας⁹. Τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, ὅπως καί οἱ ἐπιστολές τοῦ Ἀποστόλου Παύλου παρότι δέν μνημονεύουν ρητὰ τό γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως, ὅμως τό προϋποθέτουν, ἀφοῦ ἀναφέρονται ἀναλυτικά σέ βασικά θέματα τῆς θεολογίας τῆς Μεταμορφώσεως, ὅπως αὐτά τῆς σχέσεως φωτός καί σκότους, σταυροῦ καί δόξης κ.ἄ.¹⁰. Τό «εὐαγγέλιο αὐτό τῆς μεταμορφώσεως»¹¹ συνόψισε τελικά ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στό ἀκόλουθο συναξάριο, πού ἀναγινώσκεται πρὸς οἰκοδομήν τῶν πιστῶν κατά τή λειτουργική σύναξη τῆς στ' Αὐγούστου, ἡμέρα κατά τήν ὁποία «τὴν ἀνάμνησιν τῆς Θείας Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ ἀγία τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία περιχαρῶς ἐορτάζει». Ἔχει δέ ὡς ἐξῆς:

«Ἐπειδὴ πολλὰ περὶ κινδύνων ὁ Χριστὸς διελέχθη πρὸς τοὺς μαθητὰς καὶ θανάτου καὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τῆς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ σφαγῆς· καὶ τὰ μὲν ἦν ἐν τῷ παρόντι βίω καὶ ἐν χερσίν, τὰ δέ ἀγαθὰ ἐν ἐλπίσι· βουλόμενος καὶ τὴν ὄψιν αὐτοῦ πληροφορηῆσαι καὶ δεῖξαι τίς ποτὲ ἐστὶν ἡ δόξα ἐκείνη, μεθ' ἧς μέλλει παραγενέσθαι, ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος

9. Τσάμπηρας, *μν. ἔργ.*, σσ. 17-41. Δεσπότης, *μν. ἔργ.*, σσ. 9-17.

10. Τσάμπηρας, *μν. ἔργ.*, σσ. 222-230. Δεσπότης, *μν. ἔργ.*, σσ. 46-50. Γιά τό γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου στήν ἀπόκρυφη γραμματεία βλ. ἰδιαίτερα: Καραβιδόπουλος Ἰ., «Ἡ Μεταμόρφωσις τῶν δικαίων στήν ἀπόκρυφη Ἀποκάλυψη Πέτρου», στό *Βιβλικές Μελέτες*, Ἔκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 207-223.

11. Τσάμπηρας, *μν. ἔργ.*, σ. 345.

ύψηλόν κατ' ἰδίαν καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν· καὶ ἔλαμψεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένοντο λευκὰ ὡς τὸ φῶς· καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς Μωυσῆς καὶ Ἡλίας συλλαλοῦντες αὐτῷ. Παραλαμβάνει δὲ τῶν ἄλλων τοὺς τρεῖς μόνους, ὡς ὑπερέχοντας· ὁ μὲν γὰρ Πέτρος, ἐκ τοῦ σφόδρα φιλεῖν αὐτόν· ὁ δὲ Ἰωάννης ἐκ τοῦ σφόδρα φιλεῖσθαι· ὁ δὲ Ἰάκωβος ἐκ τοῦ δύνασθαι πιεῖν τὸ ποτήριον, ὅπερ καὶ ὁ Κύριος ἔπιε. Μωυσῆν δὲ καὶ Ἡλίαν εἰς μέσον παράγει, τὰς οὐκ ὀρθὰς ὑπονοίας τὰς εἰς αὐτόν παρὰ τοῖς πολλοῖς γινομένας διορθούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τινες μὲν αὐτὸν Ἡλίαν ἔλεγον, ἄλλοι δὲ Ἱερεμίαν, διὰ τοῦτο τοὺς κορυφαίους ἄγει, ἵνα τὸ μέσον ἐντεῦθεν ἴδωσι τοῦ δούλου καὶ τοῦ Δεσπότη· καὶ ἵνα μάθουσιν, ὅτι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς αὐτός ἐστιν ὁ ἔχων πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν»¹².

2. Τό μεγάλο αὐτό θαῦμα τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου γίνεται ἀντικείμενο ἰδιαίτερου ἑορτασμοῦ μετὰ τὸν 40 αἰ., ἀφοῦ στίς δύο πῖο βασικὲς πηγὲς τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς ἐποχῆς, ὅπως εἶναι οἱ Ἀποστολικὲς Διαταγές¹³ καὶ τὸ Ὀδοιπορικὸ τῆς Αἰθερίας¹⁴ δὲν ἀναφέρεται ὑπαρξῆ τέτοιας ἑορτῆς. Εἶχε προηγηθεῖ, ὅμως, ἡ καθιέρωση τῶν ἑορτῶν τοῦ

12. *Μηναῖον Ἀγούστου*, Ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθῆναι 1993, σσ. 94-95.

13. Ε' 13-20. Η' 33. ΒΕΠΕΣ 2, 84-93, 165.

14. Étherie, *Journal de Voyage*. Text latin, Introduction et Traduction de Hélène Pétré, Cerf, Paris 1971. Πρβλ. Φωκυλίδου Κ. καὶ Ἰ., *Sanctae Silviae Aquitaniae Peregrinatio ad loca sancta (Ὀδοιπορικὸν τῆς ἀγίας Σιλβίας τῆς Ἀκτανίας εἰς τοὺς ἀγίους τόπους*, Νέα Σιών (1908), σσ. 109-121, 209-232, 533-547.

σταυραναστάσιμου Πάσχα και της Θείας Ἐπιφανείας (Χριστουγέννων-Φώτων). Μὲ βάση τὸ δεδομένο αὐτό, ἡ ἐμφάνιση τῆς νέας ἐορτῆς θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἐντάσσεται στὴ γενικώτερη ἀνάπτυξη πού γνώρισε τὸ χριστιανικὸ ἐορτολόγιο κατὰ τὴ μετακωνσταντίνεια ἐποχὴ, κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς ὁποίας εἶναι ἡ τάση ξεχωριστοῦ ἐορτασμοῦ τῶν ὑπολοίπων ἐπὶ μέρους γεγονότων τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, σὲ συνδυασμὸ μάλιστα καὶ μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν ἱερὴ τοπογραφία τῆς Παλαιστίνης, ὡς χώρου τῆς ἐπίγειας ζωῆς τοῦ Κυρίου¹⁵. Τὸ πρῶτο δὲ στοιχεῖο τῆς ἐορτῆς πού ἐμφανίζεται ἱστορικὰ εἶναι ὁ καθορισμὸς τοῦ ὄρους Θαβὼρ ὡς χώρου ἰδιαίτερης λειτουργικῆς ἀνάμνησης τοῦ γεγονότος αὐτοῦ. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔχει ἰδιαίτερη γιὰ τὸ θέμα μας σημασία ἂν σκεφθεῖ κανένας, ὅτι στίς σχετικὲς μαρτυρίες τῶν τριῶν συνοπτικῶν εὐαγγελιστῶν, δὲν κατονομάζεται ρητὰ τὸ ὄρος, ὅπου ἔγινε ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου. Ἔτσι σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαιότερη διήγηση τοῦ Μάρκου, πρὸς τὴν ὁποία συμφωνεῖ καὶ ὁ Ματθαῖος, τὸ θαῦμα αὐτὸ συνέβη γενικά «εἰς ὄρος ὑψηλόν», ἐνῶ ἀντίθετα ὁ Λουκᾶς χρησιμοποιοεῖ τὴν ἔκφραση «εἰς τὸ ὄρος», ὑπονοώντας προφανῶς μιὰ συγκεκριμένη ὄρεινὴ τοποθεσία, γνωστὴ στοὺς μαθητὲς ἀπὸ προηγούμενες συναντήσεις τους μὲ τὸν Κύριο ἐκεῖ¹⁶. Ὅμως, παρά ταῦτα, σύμφωνα μὲ πολὺν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας

15. Σμέμανν Ἀλ., *Ἡ Ἐκκλησία προσευχομένη. Εἰσαγωγή στὴ Λειτουργικὴ Θεολογία*. Ἀπόδοση στὰ Ἑλληνικά π. Δ. Β. Τζέρπος, Ἐκδόσεις Ἀκρίτας, Ἀθῆναι 2003, σσ. 148-150.

16. Γιὰ τὴ συσχέτιση κάποιου ὄρους μὲ τίς διάφορες φάσεις τῆς θείας ἀποκάλυψης βλ. ἰδιαίτερα: Πατρῶνος, *μν. ἔρ.*, σσ. 417 ἐξ.

ὁ ἀρχαιότερος μάρτυρας εἶναι ὁ Ὠριγένης, τὸ Θαβώρ «ἐστὶ τὸ ὄρος τῆς Γαλιλαίας, ἐφ' οὗ μετεμορφώθη Χριστός»¹⁷.

Τὸ ποῦ στηρίζεται ἡ παράδοση αὐτή γιὰ τὸ Θαβώρ, ἀναφερόμενο στίς διαφορες πηγές καὶ ὡς Θαβώριον ὄρος, Ἰταβύριον ὄρος, ἢ Ἀταβύριον ὄρος (έβρ. Tabor, ἀραβ. Gebel et-târ), ὡς τὸ ὄρος τῆς Μεταμορφώσεως, δέν εἶναι ἀκριβῶς γνωστό. Πάντως ἐκεῖνο πού εἶναι βέβαιο εἶναι, ὅτι ἐνωρίτατα τὸ Θαβώρ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς χριστιανούς ὡς τόπος λατρείας¹⁸. Ἔτσι σύμφωνα μέ μαρτυρία τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου, ἡ Ἁγία Ἐλένη ἴδρυσε στό χῶρο αὐτὸ ναό,

17. Ὠριγένης, *Εἰς ψαλμούς*, (ΠΗ). ΒΕΠΕΣ 16, σ. 80. Κύριλλος Ἱεροσολύμων, *Κατήχησις ιβ'*. ΒΕΠΕΣ 39, σ. 144: «Ἄλλὰ καὶ μάρτυρας δύο παρέχομεν τοὺς ἐν ὄρει Σινᾶ τῷ Κυρίῳ παραστάντας. Μωσῆς ἦν ἐν ὀπῇ τῆς πέτρας καὶ Ἥλιος ἐν ὀπῇ τότε τῆς πέτρας. Ἐκεῖνοι μεταμορφουμένῳ συμπαρόντες ἐν ὄρει Θαβώρ ἔλεγον τοῖς μαθηταῖς τὴν ἐξοδὸν ἦν ἔμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ». Εὐσέβιος, *Ἑρμηνεία εἰς Ψαλμ. 89* (88), 13. ΒΕΠΕΣ 22, 191: «Ὅρη δὲ δύο, τὸ Θαβώρ καὶ τὸ Ἑρμῶν ἐξαιρέτον τι κέκληται παρὰ πάντα· τῷ γὰρ ὀνόματί σου ταῦτα ἀγαλλιᾶσονται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, Θαβώρ καὶ Ἑρμῶν ἐν τῷ ὀνόματί σου αἰνέσουσι· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Θαβώρ καὶ τὸ Ἑρμῶν τὸ ὄνομά σου εὐφημήσουσι. Τούτων δὲ τῶν ὀρέων μένηται διαφόρως ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἱστορία· καὶ οἶμαί γε ἐν τούτοις τοῖς ὄρεσι τὰς παραδόξους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεγονέναι μεταμορφώσεις, καὶ τὰς πλείους διατριβὰς, ὅτε σὺν ἀνθρώποις ἐπολιτεύετο». Πρβλ. Hieronymus, *Epistola XLVI(46)* 12. PL 22, 491-492. *Epistola CVII(108)* 13. PL 22, 888- 889.

18. Βλ. σχετικά: *Das Grosse Bibellexikon*, Herausgegeben von Helmut Burkhardt κ. ἄλ. (R. Brockhaus Verlag, Wuppertal- Brunnen Verlag, Giessen), τόμ. 3, σσ. 1517-1520, λήμμα Tabor, Berg. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, Oxford University Press 1997, τόμ. 5, λήμμα Tabor, Mount 152. Ὀλυμπίου Ν., «Ἡ Καισάρεια Φιλίππου-Πανειάς κατὰ τίς πηγές καὶ σύγχρονες ἀνασκαφές». Ἀνάπτυπο ἀπὸ τὸν τόμο *Τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, Εἰσηγήσεις Ζ' συνάξεως ὀρθοδόξων βιβλικῶν θεολόγων, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 247-249.

ἐπ' ὀνόματι τῶν τριῶν ἀποστόλων πού ἔλαβαν μέρος κατά τὴν Μεταμόρφωση, ἤτοι τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἰακώβου¹⁹. Ἡ πληροφορία αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀπόλυτα ἀξιόπιστη, διότι ὁ ἱστορικός Εὐσέβιος, πού ἀναφέρεται ἀναλυτικὰ στὰ κτίσματα καὶ τοὺς ναοὺς πού ἀνήγειρε στους ἁγίους τόπους ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μητέρα του Ἀγία Ἐλένη, δὲν ἀναφέρει πουθενά ἀνέγερση ναοῦ στό Θαβώρ²⁰. Ἀντίθετα ἀπὸ τὰ διάφορα ἀρχαῖα ὁδοιπορικά τῶν προσκυνητῶν τῶν ἁγίων τόπων πληροφοροῦμαστε, ὅτι ἤδη κατὰ τὸν 5ο αἰ. ὑπῆρχαν στό ὄρος Θαβώρ τρεῖς βασιλικές, μία ἐπ' ὀνόματι τοῦ Κυρίου, καὶ οἱ ἄλλες δύο ἐπ' ὀνόματι τῶν προφητῶν Μωϋσέως καὶ Ἡλία ἀντίστοιχα²¹. Προφανῶς

19. *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* η' 30. PG 146,113: «Κἂν τῷ Θαβωρίῳ δὲ τὰ ἴσα διεπράττετο... τῷ δὲ τῆς Μεταμορφώσεως τόπῳ τοῖς τὴν ὑπερφῶ κατιδοῦσιν αἴγλην ἐκείνην τρισὶν ἀποστόλοις περικαλλῆ τὸν οἶκον ἐδείματο· καὶ πολλὰ τῷ τόπῳ κατεβάλλετο χρήματα, ἵν' εἶεν τοῖς ἐκεῖσε παραμένουσιν καὶ τὸν χῶρον εὐπρεπῆ καθιστῶσιν εἰς ὄνησιν». Πρβλ. Παπαδόπουλος Χ, «Ἀκμὴ τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου», Νέα Σιών (1908), σσ. 691-692. Τοῦ ἴδιου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*, Ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Ἀλεξανδρείᾳ, 1910, σσ. 91-92.

20. *Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως*, βιβλ. 3, κεφ. κε, 'μα, 'μγ'. ΒΕΠΕΣ 23, σσ. 143-144. *Εἰς Κωνσταντῖνον Τριακονταετηρικός*, κεφ. Θ. ΒΕΠΕΣ 23, σσ. 250-253.

21. Κοφινιώτης Κ., *Παλαιστίνη*, Ἐν Ἀθήναις 1891, σ. 111. Κοικυλίδης Κ. -Φωκυλίδης Ἰ., *Ἀρχαῖα Λατινικά, Ἑλληνικά, Ρωσικά καὶ Γαλλικά τινὰ Ὀδοιπορικά ἢ προσκυνητάρια τῆς ἁγίας Γῆς*, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1912. Ἰωαννίδης Β., *Τὸ Θαβώρ, ἤτοι περιγραφή τοπογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ τοῦ Θαβωρίου ὄρους*. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1867, σ. 48. Baumstark Α., *Festbrevier und Kirchenjahr der syrischen Jakobiten* (Paterborn, 1910), σ. 261. Aubineau Μ., «Une homelie Grecque inedite sur la Transfiguration». *Analecta Bolandiana*, 85 (1967), σ. 424.

οι τρεῖς αὐτοὶ ναοὶ κτίστηκαν κατ' ἐπίδραση τῆς διατυπωθείσας ἀπὸ τὸν Ἀπ. Πέτρο προτάσεως πρὸς τὸν Κύριο «εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνάς, σοὶ μίαν, καὶ Μωσῆ μίαν καὶ μίαν Ἠλίαν» (Ματθ. 17,4)²². Ἐπομένως ἡ γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἄλλες συναφεῖς περιπτώσεις συνήθεια τῆς ἐποχῆς γιὰ τὴν ἐτήσια ἀνάμνηση τῶν ἐγκαινίων τῶν ναῶν, μπορεῖ νὰ ἴσχυσε καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ καὶ ἴσως νὰ ἀποτέλεσε τὸ πρῶτο ἔναυσμα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ξεχωριστῆς ἐορτῆς, μὲ ἀρχικὸ περιεχόμενο τὴν τιμὴν τῶν ἱερῶν προσώπων ποὺ ἔλαβαν μέρος κατὰ τὸ μεγάλο θαῦμα τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου. Ἔτσι μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ καὶ τὸ γενικὸ ὄνομα «Ἐορτὴ τοῦ ὄρους Θαβώρ», μὲ τὸ ὅποιο ἀναφέρεται ἡ ἐορτὴ αὐτὴ σὲ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ μηνολόγια τῆς ἐποχῆς²³.

Παρά τὴν ἀρχαιότητα καὶ σταθερότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς παραδόσεως πολλοὶ ἀπὸ τοὺς νεώτερους ἰδιαίτερα μελετητὲς ἀμφισβήτησαν τὴν ὀρθότητά της, θεωρώντας ὡς πιθανώτερο χῶρο τελέσεως τοῦ θαύματος τῆς Μεταμορφώσεως τὸ ὄρος Ἑρμών²⁴. Στηρίζουν δὲ τὴν ἄποψη αὐτὴ κυρίως σὲ

22. Ἀντίθετα κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἱερωνύμου ὁ ναὸς αὐτὸς ἦταν ἀφιερωμένος μᾶλλον στὴν Ἁγία Τριάδα. *Ἐπιστολὴ 46 ad Marcellam* PL 22,491: *Tabernacula Salvatoris, non ut Petrus quondam voluit cum Moyse et Elia, sed cum Patre cernemus et Spiritu Sancto.*

23. Baumstark, *μν. ἔργ.*, σσ. 260-261. Τσάμπηρας, *μν. ἔργ.*, σ. 89.

24. Δαμαλᾶς Μ., *Ἑρμηνεία εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, τόμ. Α' περιέχων τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Ἀθῆναι 1940, σ. 105-106. Τρεμπέλας Π., *Υπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, Ἐκδοσις Ἀδελφότητος Θεολόγων Ὁ Σωτήρ, Ἀθῆναι, 1989, σσ. 313-314. Τοῦ ἴδιου, *Υπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, Ἐκδοσις Ἀδελφότητος Θεολόγων Ὁ Σωτήρ, Ἀθῆναι, 1983, σσ. 284. Πρβλ. Zahn, *Das Evangelium des Matthäus*, Leipzig 1910, σσ. 588-589. Klostermann, *Das Markus*

τρία βασικά επιχειρήματα: (α) Τό Ἑρμών εἶναι στήν κυριολεξία ὄρος, ἀφοῦ ἡ πιό ὑψηλή κορυφή του φτάνει τά 2.759 μέτρα πάνω ἀπό τή Μεσόγειο, καί μέ τήν ἔννοια αὐτή ἔναρμονίζεται καλλίτερα μέ τόν βιβλικό προσδιορισμό ὑψηλόν ὄρος, ὅπου ἔγινε ἡ Μεταμόρφωση· (β) βρίσκεται κοντά στήν Καισάρεια Φιλίππου, καί σέ ἀπόσταση μιᾶς περίπου ἡμέρας πού χρειάστηκαν γιά νά κατέβουν ἀπό τό ὄρος οἱ μαθητές μετά τήν Μεταμόρφωση, ὅπως γράφει ὁ Λουκάς· (γ) ἀπό τή φύση του ἐξασφάλιζε καλλίτερα τίς συνθηκῆς ἡρεμίας καί ἀπομόνωσης πού ἀναζητοῦσε ὁ Κύριος ἐν ὄψει τῆς Μεταμόρφωσής του καί, (δ) ἐξίσου μέ τό Θαβώρ ἐξυμνεῖται στήν Π. Διαθήκη ὡς χῶρος φανέρωσης τῆς θείας δόξας (Ψαλμ. 89, 13: Θαβώρ καί Ἑρμών ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται).

Στή φαινομενική πειστικότητα τῶν επιχειρημάτων αὐτῶν εἶδαμε ὅτι ἀντιτάσσεται ὁμόφωνα ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, θεωρώντας ὅτι τό Θαβώρ εἶναι τό ὑψηλό ὄρος, ὅπου ἔγινε ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ. Καί αὐτό διότι ἡ ὑπέρ τῆς ἀποψῆς αὐτῆς ἀναπτυσσόμενη σύγχρονη επιχειρηματολογία εἶναι ἐξ ἴσου πειστική καί παρουσιάζει στό σύνολό της ἀσυγκρίτως μεγαλύτερη ἀληθοφάνεια ἀπό αὐτήν περί τοῦ ὄρους Ἑρμών, διότι: (α) Μπορεῖ μέν συγκριτικά τό Θαβώρ νά εἶναι χαμηλότερο ἀπό τό Ἑρμών (ὑψος 562 μέτρα ἀπό τή Μεσόγειο καί 600-620 μέτρα ἀπό τίς γύρω πεδιάδες), δέν παύει ὁμως νά εἶναι ὄρος καί μάλιστα ἀπομονωμένο ἀπό ἄλλα ὄρη, πού μέ τό κωνικό του σχῆμα ὑψώνεται ἐπιβλητικό στό ΒΔ ἄκρο τῆς πεδιάδας Ἑσδραλών, χαρίζοντας ἀπό τήν κορυφή του μοναδική

Evangelium, Tübingen 1986, σσ. 98- 99. Hohnson, *A commentary on the Gospel according to St. Mark*, London 1960, σσ. 156-157.

θέα στη γύρω περιοχή. Σέ σχέση δέ μέ τό Ἑρμών ἡ ἀνάβαση σ' αὐτό εἶναι πολύ πιό εὐκόλη καί ἀπαιτεῖ λιγώτερο χρόνο. (β) Ἐάν ἐξαιρέσει κανεῖς τίς περιπτώσεις ταραχῶν καί πολέμων, ὅταν ἡ περιοχή ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ὄχυρό, στίς ἄλλες περιόδους θά πρέπει νά ἦταν γενικά ἀκατοίκητη, ἐξαιτίας μάλιστα καί τῆς ἐνυπάρχουσας ἀνυδρίας, ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τίς ἀνάλογες συνθήκες μοναξιᾶς καί ἡρεμίας πού ἀπαιτοῦσε τό γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως. (γ) Μέ δεδομένο τόν κατά προσέγγιση ὑπολογισμό τῶν χρονικῶν παραμέτρων τοῦ γεγονότος, πού μαρτυρεῖ ὁ εὐαγγελιστής Λουκᾶς (ὡσεὶ ἡμέραι ὀκτώ), δέν εἶναι ἀξεπέραστη καί ἡ δυσκολία τήν ὁποία δημιουργεῖ ἡ μαρτυρία τοῦ ἴδιου εὐαγγελιστή, ὅτι ὁ Ἰησοῦς καί οἱ μαθητές του κατήλθαν ἀπό τό ὄρος ἐν τῇ ἐξῆς ἡμέρα, πρᾶγμα φυσικά ἀδύνατο ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης ἀποστάσεως μεταξύ Θαβώρ καί Καισαρείας Φιλίππου, δυνατό ὅμως νά γίνει κατά τόν ἕνα ἢ ἄλλο τρόπο στή διάρκεια τῶν ὀκτώ ἡμερῶν²⁵. (δ) Παρά τό πετρῶδες καί ἄνυδρό του, τό Θαβώρ ἔχει μέχρι σήμερα κατάφυτες τίς πλαγιές του ἀπό ποικίλα ἄνθη καί δένδρα, ὅπως ἐλίές, συκίές, ἀκακίες κ.λπ., γεγονός πού τοῦ προσδίδει ἀνάλογη φυσική χάρη καί μεγαλοπρέπεια καί τό καθιστᾶ ἐξίσου ἐλκυστικό πρὸς τό Ἑρμών. Γι' αὐτό καί στόν κόσμον τῆς Βίβλου ὄχι μόνο χρησιμοποιεῖται ὡς θέμα ποιητικῶν παραβολῶν (Βλ. Ἱερ. 26, 18/Ὡσηέ 5, 1), ἀλλά καί ἀπετέλεσε τόπο λατρευτικῶν συνάξεων τῶν φυλῶν Ἰσάχαρ καί Ζαβουλῶν (Ψαλμ. 89,13/Ἱερ. 16, 18/Δευτ. 33, 19/Ὡσηέ 5,1)²⁶.

25. Riciotti, *μν. ἔργ.*, σσ. 479-480. Πατρῶνος, *μν. ἔργ.*, σ. 429 ἐξ.

26. Βλ. ἰδιαίτερα Οἰκονόμου Ἡ., *Περίγραμμα Φυσικῆς Γεωγραφίας τῆς Βιβλικῆς Παλαιστίνης*, Ἀθήνα 1980, σ. 45. Ὀλυμπίου, *μν. ἔργ.*, σ. 247, σημ.

3. Για τόν καθορισμό τῆς στ' Αὐγούστου ὡς ἡμερομηνίας τελέσεως τῆς ἐορτῆς διατυπώθηκαν διάφορες ἀπόψεις. Κατά τὴν ἐπικρατέστερη, ἡ ἐορτὴ αὐτὴ καθιερώθηκε νὰ ἐορτάζεται σαράντα περίπου ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐορτὴ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου)²⁷, ὥστε νὰ προτάσσεται καὶ τῆς ἐορτῆς αὐτῆς, πού φέρει γενικά «τά ἴσα τῆ Μ. Παρασκευῆ», νηστεία, ἀνάλογη πρὸς αὐτὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Κατ' ἄλλη θεώρηση ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων προέβη στὸν καθορισμὸ τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως τὴν 6ῃ Αὐγούστου, σὲ ἀντικατάσταση τῆς ἰουδαϊκῆς ἐορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας, πού ἐορτάζετο τὸ θέρος κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν²⁸. Γι' αὐτὸ, ἴσως, καὶ σὲ ὀρισμένα συριακά-ιακωβιτικά μηνολόγια, τὴν 6ῃ Αὐγούστου ἀναγράφεται ἐορτὴ μὲ τὸ ὄνομα «Ἐορτὴ τῆς Σκηνοπηγίας τοῦ ὄρουσ Θαβώρ»²⁹, ἢ «Ἐορτὴ τῆς Σκηνοπηγίας»³⁰, ἢ

37. Προβατάκης Θ., *Τὸ Θαβώρ, τὸ ὄρος τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ*. Ἐκδόσεις Ἀρσενίδη, Ἀθήνα 1997, σσ. 46-58. *Das Grosse Bibellexikon* 3, Tabor, σσ. 1517-1520. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, (Oxford University Press 1997, 5), Tabor, Mount, σ. 152.

27. Ἡ ἐορτὴ αὐτὴ καθιερώθηκε στὰ Ἱεροσόλυμα σὲ ἀνάμνηση τῆς εὐρέσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ ἀπὸ τὴν Ἁγία Ἐλένη καὶ τῆς πανηγυρικῆς ὑψώσεώς του ἀπὸ τὸν πατριάρχη Μακάριο κατὰ τὴν ἡμέρα τῶν ἐγκαίνιων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, πού τελέστηκαν τὴν 13ῃ Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 335. Βλ. Φουντούλης Ἰ., *Λειτουργικὴ Α'*, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 126.

28. Daniélou J., *Ἁγία Γραφή καὶ Λειτουργία. Ἡ βιβλικὴ θεολογία τῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἐορτῶν κατὰ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας*, (Κέντρο Βιβλικῶν Μελετῶν Ἄρτος Ζωῆς – 3 Βασικὲς ἀγιογραφικὲς μελέτες), Ἀθήνα 1981, σ. 347 ἐξ.

29. *Un martyrologe et douze ménologes syriaques*, Ἔκδ. F. Nau, *Patrologia Orientalis*, X, σ. 56.

30. Ὅπ. παρ., σσ. 83, 96, 111.

«Έορτή τῆς Σκηνοπηγίας, φανέρωση τῆς δόξας τοῦ Κυρίου μας στό ὄρος Θαβώρ»³¹. Ἐπιπλέον μερικοί συσχετίζουν τήν έορτή καί πρὸς τήν κατά τήν 17ην τοῦ μηνός Tammuz, (στό μέσον, δηλαδή, τοῦ θέρους καί 40 ἡμέρες μετά τήν έορτήν τῶν έβδομάδων) τελούμενη ἀπό τοὺς Ἑβραίους έορτή φανερώσεως τῆς δόξας τοῦ Μωϋσῆ, ὅταν κατέβηκε «φωτόμορφος» ἀπό τό ὄρος Σινᾶ³².

31. Ὅπ. παρ., σελ. 131.

32. Φίλιας Γ. *Έορτολογία, Διαμόρφωση ἐξέλιξη καί θεολογία τῶν έορτῶν*, Πανεπιστημιακαί σημειώσεις, Ἀθήναι 1998, σ. 15.

Από τήν ἀρχή τῆς ἐπιστημονικῆς του σταδιοδρομίας ὁ συγγραφέας τῶν κειμένων πού περιέχονται στό βιβλίο αὐτό αἰσθάνεται ὅτι συμμετέχει, μαζί μέ πολλούς ἄλλους ἐκλεκτούς ὁμοτέχνους του, σ' ἓνα ἐπιστημονικό συλλεϊτουργο, καί θέτει τίς πενιχρές του δυνάμεις στήν ὑπηρεσία τῆς «λειτουργικῆς ἐπιστήμης», ὅπως τήν ἔννοεῖ ὁ συγγραφέας τῶν ἀρεοπαγικῶν συγγραμμάτων, πού πρῶτος καί καθιέρωσε τόν ὄρο αὐτό. Ὡς τῆς «θεωρίας», δηλαδή, τῆς ἐμβάθυνσης στό νόημα τῶν λειτουργικῶς τελουμένων, προκειμένου ὁ μέγας θησαυρός τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μας, πού εἶναι ἡ Θεία Λατρεία, νά γίνει κτῆμα τοῦ πιστοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, στόν ὁποῖο καί οὐσιαστικά ἀνήκει, κατά τήν ἔννοια τοῦ ὄρου «λειτουργία».

Στόν παρόντα τόμο περιέχονται ἑπτά ἐπιμέρους λειτουργικές μελέτες, πού γράφτηκαν καί δημοσιεύτηκαν οἱ περισσότερες μέ ἀφορμή τίς διάφορες ἀκαδημαϊκές ὑποχρεώσεις τοῦ γράφοντος. Ἄν τώρα συνεκδίδονται, εἶναι διότι ὅλες ἄπτονται δύο βασικῶν στοιχείων τῆς λειτουργικῆς παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας μας, πού μποροῦν νά ἀποτελέσουν κριτήρια καί στήν ἀντιμετώπιση τῶν σύγχρονων σχετικῶν προβλημάτων της. Πρόκειται γιά τόν μορφοποιό ρόλο τόν ὁποῖο παίζουν ἐκάστοτε μέσα στή λειτουργική ζωή τῆς Ἐκκλησίας τά πρόσωπα καί οἱ θεσμοί. Πρῶτον τά πρόσωπα, διότι θεμελιωτής τῆς χριστιανικῆς λατρείας εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Κύριος Ἰησοῦς καί διαμορφωτές της οἱ ἀπόστολοι καί ὅλοι οἱ ἄλλοι ἄγιοι πατέρες καί διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας. Καί δεύτερον οἱ θεσμοί, πού σημαίνει ὅτι ἡ λειτουργική ζωή τῆς Ἐκκλησίας δέν ἀποτελεῖ ἓνα συνονθύλευμα τυπικῶν στοιχείων «ἀτάκτως ἐρριμμένων», ἀλλά διέπεται ἀνεκάθεν ἀπό Τάξιν, ἡ ὁποία σέ τελική ἀνάλυση προσδιορίζεται ἀπό τίς γενικώτερες ἀρχές τῆς «ἐν Χριστῷ ζωῆς».

Ἐκδόσεις **Οὐρανός**

ΤΑΤΟΪΟΥ 121, 144 52 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΤΗΛ.: 210 28 04 800 • FAX: 210 28 19 550
www.ouranosbooks.gr • e-mail: info@ouranosbooks.gr

ISBN 978-960-496-918-0

9 789604 969180

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 12079

ΔΙΑΒΑΣΩ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΓΙΑΤΙ ΚΑΘΕ ΒΙΒΛΙΟ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ ΒΗΜΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑ